

ترجمه انگلیسی این مقاله نیز با عنوان:
The Impact of Russian Wooden House Architecture on Gomishan's
Wooden Houses
در همین شماره مجله به چاپ رسیده است.

مقاله پژوهشی

تأثیر معماری خانه‌های چوبی روسیه بر خانه‌های چوبی گمیشان

حنانه ملک محمدی بیدهندی^{۱*}، حسین سلطانزاده^{۲**}، مریم ارمغان^۳

۱. گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.
۲. گروه معماری، واحد تهران مرکزی، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
۳. گروه معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران.

تاریخ انتشار: ۱۴۰۱/۰۱/۰۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۷/۱۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۱۹

چکیده

بیان مسئله: موضوع این پژوهش بررسی تأثیر معماری خانه‌های چوبی روسیه بر خانه‌های چوبی گمیشان است که در آن به بازشناسی کالبد خانه‌ها از جنبه‌های مختلفی مانند نوع مصالح، روش ساخت، فرم، تزیینات و عناصر بصری پرداخته شده است که در خانه‌های چوبی اقوام ترکمن ساکن گمیشان و اقوام روس مشابه است. **هدف پژوهش:** این پژوهش از این نظر اهمیت دارد که می‌توان رابطه میان ویژگی‌های فرهنگی اقوام ترکمن، با ویژگی‌های فرهنگی اقوام روس که با آنان در تعامل بودند را تبیین کرد. پرسش اصلی این است که چه رابطه‌ای میان خانه‌های چوبی در روسیه و خانه‌های چوبی ترکمنی گمیشان وجود دارد؟ مبانی نظری تحقیق متکی بر تأثیرپذیری معماری اقوام از یکدیگر و نقش فرهنگ و تعاملات فرهنگی در ایجاد خانه و بخش‌های مختلف آن در اقوام گوناگون در گذشته بوده است.

روش پژوهش: در این پژوهش از روش تحقیق توصیفی-تحلیلی و همچنین روش تحقیق تطبیقی استفاده شده است گردآوری داده‌ها بر اساس مطالعات کتابخانه‌ای و مشاهدات میدانی، اصول اجتماعی و فرهنگی اقوام ترکمن در ارتباط با اقوام سنتی روسیه بررسی و عناصر و مؤلفه‌های مشابه شناسایی شده و نیز به بررسی تأثیر این مؤلفه‌ها بر خانه‌های ترکمنی گمیشان پرداخته شد، در این پژوهش فرهنگ معماری خانه‌های چوبی روسیه متغیر مستقل و معماری خانه‌های چوبی گمیشان متغیر وابسته است.

نتیجه‌گیری: نتایج این تحقیق نشان می‌دهد معماری خانه‌های چوبی گمیشان چه در تقسیمات فضایی، نما و تزیینات و چه در ابزار و روش ساخت به صورت مستقیم از خانه‌های چوبی روسیه تأثیر پذیرفته که این تأثیرپذیری ریشه در تعامل افکار و باورهای فرهنگی و اجتماعی آن‌ها دارد و نشان می‌دهد که اقوام ترکمن عناصر فرهنگی و بومی و اقلیمی خود را با مؤلفه‌های فرهنگی-بومی روسیه ترکیب کرده و با بازتولید آن به نوع خاصی از معماری رسیدند که از بسیاری جهات مطابق با مختصات فرهنگی آن‌ها بوده است.

واژگان کلیدی: خانه‌های چوبی روسیه، ایزبا، خانه‌های چوبی گمیشان، تام، معماری ترکمن.

مقدمه

خانه‌های چوبی از شرق آسیا تا اروپا، فرهنگ‌هایی را با وجوه اشتراک بسیار به یکدیگر پیوند داده‌اند، در ایران

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری «حنانه ملک محمدی بیدهندی» با عنوان «بازتاب بوم و فرهنگ بر مسکن وابسته به اقوام ترکمن» است که به راهنمایی دکتر «حسین سلطانزاده» و مشاوره دکتر «مریم ارمغان» در دانشکده «معماری و شهرسازی» دانشگاه «آزاد اسلامی، واحد قزوین» در سال ۱۳۹۸ دفاع شده است.

** نویسنده مسئول، Hos.soltanzadeh@iauctb.ac.ir، ۰۹۱۲۲۰۹۳۲۰۳

نیز خانه‌های چوبی در کناره‌های جنوبی دریای مازندران متداول بوده و به نظر می‌رسد تفاوت نوع ساخت خانه‌های چوبی گمیشان با دیگر مناطق جنوبی دریای مازندران تنها به دلیل تفاوت فرهنگی این اقوام با دیگر ساکنان این مناطق نبوده و نیاز به بررسی بیشتری دارد. ترکمن‌ها شاخه‌ای از ترک‌های آسیای میانه هستند که از نظر تقسیمات بین‌المللی در سه کشور شوروی (روسیه امروزی) ایران و افغانستان سکونت دارند و در ایران نیز

گمیشان و مردم روسیه سبب ایجاد نوعی سلیقه عمومی در معماری گردید که از نظر کالبدی تشابهات بسیار با معماری چوبی روسیه دارد. بر همین اساس پرسش اصلی تحقیق مطرح می‌شود: کدام ویژگی‌های معماری خانه‌های چوبی روسیه در خانه‌های ترکمنی گمیشان به کار گرفته شده است؟

بیان مسئله

در زمینه اساس پیدایش خانه‌های چوبی ترکمنی گمیشان اطلاعات کافی موجود نیست و خاستگاه ایجاد این سبک از معماری در منطقه گمیشان، که از کجا آمده و چگونه شکل گرفته، مورد بررسی قرار نگرفته است و اطلاعات کاملی در این باره در دسترس نبوده و همین امر سبب شد تا لزوم بررسی بیشتر این موضوع احساس شود.

ضرورت تحقیق

پدیده مرزنشینی جزو ویژگی‌های اکثریت قریب به اتفاق اقوام ترکمن است و اغلب مناطق مرزی ایران تأثیرات متقابلی بر معماری مناطق هم‌جوار خود داشته‌اند. با توجه به ضرورت گونه‌شناسی معماری ایران که امری بدیهی و بااهمیت است و این‌که گونه خاص معماری تولیدشده در منطقه گمیشان، نه تنها در سایر نقاط استان گلستان بلکه در دیگر مناطق کشور نیز مشابهی ندارد، این نوع نگرش به فضای مسکونی نوع خاصی از معماری را به وجود آورده که لزوم بررسی آن احساس می‌شود.

پیشینه تحقیق

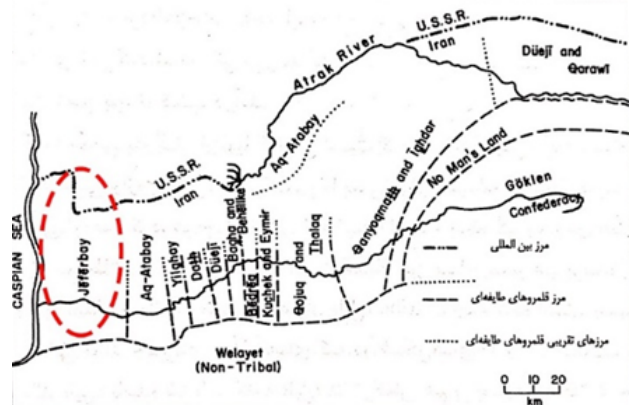
معماری چوبی یا معماری بومی روسیه بسیار ناشناخته مانده و اطلاعات چندانی از آن در دسترس نیست، بر روی معماری خانه‌های چوبی گمیشان نیز مطالعات کمی انجام گرفته و بیشتر پژوهش‌ها کلیاتی از مباحث فرهنگی آنان را شامل می‌شود. بخشی از مهم‌ترین منابع که به‌عنوان پیشینه تحقیق مورد بررسی قرار گرفته‌اند در **جدول ۱** آورده شده است. این مطالعات در سه بخش اصلی طبقه‌بندی شده‌اند که پیرامون مباحث اجتماعی و فرهنگی-تاریخی اقوام ترکمن و در رابطه با معماری خانه‌های چوبی ترکمن و نیز در رابطه با معماری چوبی روسیه هستند. در مقالات خانه‌های چوبی روسیه مقاله اول خانه‌های چوبی شهر کراسنویارک بوده و آن‌ها را از نظر توانایی برای تبدیل شدن به وسیله شکل‌گیری هویت ساکنان شهر بررسی می‌کند، که به‌عنوان بخشی از کمک برنامه‌های هدف فدرال «ساختمان اجتماعی هویت روسی در سبیری مرکزی» انجام شده است. مقاله بعدی پیرامون معرفی ایزبا به‌عنوان متداول‌ترین نوع ساختمان‌های قدیمی چوبی در روسیه است.

در دو استان شمال شرقی یعنی گرگان و خراسان زندگی می‌کنند. کلمه ترکمن در آثار نویسندگان قرون اولیه اسلامی همانند مقدسی و بیهقی به شکل «ترکمان» ثبت گردیده است و در خصوص وجه تسمیه آن در بین دانشمندان دوره اسلامی تعابیر متفاوت است، کسانی مانند ابوریحان بیرونی و رشیدالدین فضل‌الله، ترکمن را مخفف «ترک مانند» می‌دانند. تعبیر دوم که طرفدار بیشتری دارد، بر این عقیده‌اند که ترکمن را به مفهوم «ترک ایمان» (ترک مسلمان شده) می‌دانند و هریک دلایلی را برای پذیرش نظریه خود ابراز کرده‌اند (سارلی، ۱۳۹۶، ۶).

در بسیاری از منابع ذکر شده که در ابتدا ترکمن‌ها دارای ۲۴ طایفه بوده‌اند و همه آن‌ها به‌طور مشترک خود را فرزندان اغوز خان می‌دانند. ترکمن‌های ساکن ایران که بیشتر در استان گلستان و خراسان شمالی پراکنده‌اند، چهار طایفه اصلی دارند که از این‌ها عبارتند از: تکه^۱، گوکلان^۲، یموت^۳ و نخورلی^۴ (تصویر ۱).

ترکمن‌ها در گذشته عموماً دامدار و کوچ‌نشین و بین کوه‌های سرد بالخان در تابستان و دشت گرگان در زمستان در حرکت بودند. یموت‌ها، یکی از طایفه‌های بزرگ ترکمن، از طریق دریای مازندران با مردم دیگر ممالک ارتباط برقرار کردند و زودتر از طایفه‌های دیگر با تجارت و شهرنشینی و تمدن جدید آشنا و زودتر از سایرین یکجانشین شدند. در میان یموت‌ها جعفربای به دلیل تمدن وسیع‌تر، از همه مهم‌تر بود که این طایفه از ایل یموت در منطقه گمیشان ساکن شدند (ملک محمدی بیدهدی، سلطان‌زاده و ارمغان، ۱۳۹۸، ۳۶).

عوامل بسیاری در مسیر تکامل از آلاچیق و چادرنشینی تا اولین خانه‌های چوبی و یکجانشینی ترکمن‌ها تأثیرگذار بوده‌اند، در این بین پیوند تجاری میان ترکمن‌های ساکن در

تصویر ۱. موقعیت منطقه گمیشان و استقرار طایفه جعفربای از زیرطایفه‌های ایل یموت و محل استقرار دیگر طوایف در دشت گرگان، قبل از ۱۳۹۰. مأخذ: آبرونز، ۱۳۸۶، ۱۲۰.

جدول ۱. پیشینه پژوهشی تحقیق. مأخذ: نگارندگان.

موضوع	نوع	نام نویسنده	عنوان	توضیحات
خانه‌های چوبی ترکمن	مقاله	ورجاوند (۱۳۵۳)	دیداری از آثار تاریخی و معماری چوبی حاجی طرخان	بیان تشابه معماری چوبی روسیه و خانه‌های چوبی ترکمن‌ها
تاریخ و فرهنگ ترکمن‌ها	سفرنامه	ملگونف (۱۳۷۶)	کرانه‌های جنوبی دریای خزر یا استان‌های شمالی ایران	تک‌نگاری منحصربه‌فرد درباره کرانه‌های جنوبی دریای خزر
	کتاب	آیرونز (۱۳۸۶)	ترکمن‌های یموت	مطالعه سازمان اجتماعی و فرهنگی ایل یموت
	کتاب	گلی (۱۳۶۶)	تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمن‌ها	بیان سیر تاریخی و فرهنگی اقوام ترکمن از قرن پنجم میلادی
خانه‌های چوبی روسیه	مقاله	Pimenova & Marysheva (2011)	Wooden Zochestvo of Krasnoyarsk City as the Space for Forming Territorial and Ethno-Cultural Identity	خانه چوبی روسیه به‌عنوان ساختمان اجتماعی هویت روسی در سبیری مرکزی
		Eremeev (2016)	The wooden architecture of houses of ancient Russia in XU-XIX century	معرفی ایزبا

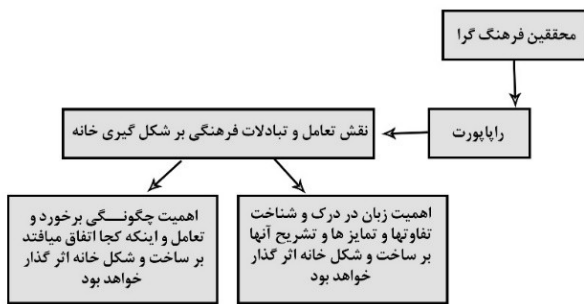
مبانی نظری

چارچوب نظری این پژوهش بر اساس نقش تعامل و تبادلات فرهنگی بر شکل‌گیری خانه و بخش‌های مختلف آن است. تعامل فرهنگی، اغلب به عنوان یکی از مهم‌ترین عامل‌های سازنده، به‌ویژه در رشد و اعتلای هنر و معماری، مورد بحث قرار می‌گیرد.

فرهنگ شامل پدیده‌هایی مانند جهان‌بینی، اعتقادات، باورها، دانش‌ها آداب و رسوم یک جامعه می‌شود و آشکار است که جغرافیا و پدیده‌های سرزمینی در شکل‌گیری فرهنگ نقش داشته‌اند، اما بعضی از پدیده‌های فرهنگی به سبب تأثیرپذیری از اندیشه‌های انسانی و همچنین به دلیل تبادلات فرهنگی بین دو یا چند جامعه، فراتر از تأثیرپذیری جغرافیایی توسعه می‌یافت (سلطان‌زاده، ۱۳۹۳، ۴۵۶).

از منظر راپاپورت، شیوه زندگی یا سکونت، مجموعه ارزش‌ها و معانی است که چستی و چگونگی مفهوم خانه در یک گروه یا قوم و ملت را تعیین می‌کند و در واقع زیرمجموعه‌ای از کلیت فرهنگ جامعه است. آداب و رسوم نیز به‌عنوان یکی از لایه‌های فرهنگ، ایده‌هایی را دربردارد که شناخت ریشه‌های اندیشه و تفکر جوامع و چگونگی موقعیت‌های فرهنگی را معلوم می‌دارند. به‌این ترتیب، فرهنگ دارای شقوق و صورت‌های متفاوتی است و ضرورت پرداختن به تمام وجوه و معانی و صورت‌های آن در سایه ارزش اعتباری آن در جوامع مختلف وجود دارد (راپاپورت، ۱۳۸۴، ۱۰۳-۹۵). آنچه باید مورد توجه قرار گیرد این است که انسان‌ها چگونه و در کجا با یکدیگر ملاقات می‌کنند، زیرا چگونگی

برخورد و ملاقات است که بر ساخت و شکل خانه تأثیر می‌گذارد نه صرفاً ملاقات (راپاپورت، ۱۳۸۹، ۱۱۱). محققان فرهنگ‌گرا معتقدند شکل ظرف مکانی (خانه، مسجد و ...) معلولی است از فرهنگ آن جامعه. بنا بر نگرش فرهنگی اجتماعی، بنا محصولی است که در رابطه با طبیعت اجتماع، ایدئولوژی، جهان‌بینی، روش زندگی، نیازهای اجتماعی و روانی، نیازهای فردی و گروهی، منابع اقتصادی و فنون قابل‌دسترس، شکل می‌گیرد (معماریان، ۱۳۹۱، ۳۷۵). کلیفورد گیرتز محقق فرهنگ‌گرا، معتقد است فرهنگ، نظامی از مفاهیم است که به همراه نمادها مطرح و به عاملی تبدیل می‌شود که انسان‌ها می‌توانند از طریق آن با یکدیگر ارتباطات لازم را برقرار کنند (Geertz, 1975, 89). افراد به برقراری رابطه اجتماعی نیاز ذاتی دارند و به همین دلیل موقعیت‌هایی فراهم می‌آورند تا بتوانند رابطه اجتماعی را تجربه کنند (عبداللهی و علی‌محمدی، ۱۳۹۷، ۳۵). هرگاه عملی از شخصی سرزند که با پاسخ از سوی فرد دیگر همراه باشد، اصطلاحاً به این عمل متقابل دوسویه تعامل اجتماعی یا کنش متقابل اجتماعی گفته می‌شود. به عبارت دیگر فرد با رفتار خودش نشان می‌دهد که انتظارات فرد اول را متوجه شده است. برآیند کنش متقابل اجتماعی منجر به شکل‌گیری مفهوم دیگری به نام گروه اجتماعی می‌شود (بزرگزاد و البرزی، ۱۳۹۷، ۳). آموس راپاپورت به نقش مهم زبان در ایجاد کنش اجتماعی اشاره می‌کند و می‌گوید: «تمایزها و تفاوت‌ها ابتدا شناخته می‌شوند، سپس انسان‌ها از طریق زبان آن‌ها را تشریح می‌کنند و با ساختن بنا آن‌ها

تصویر ۲. نقش تعاملات فرهنگی بر شکل خانه. مأخذ: اقتباس از نظر راپاپورت، ۱۳۸۲، ۵۸.

است، بیشتر مناطق این کشور سردسیر و کم بارش است و به دلیل وسعت زیاد و وجود جنگل‌های سردسیری وسیع تولید چوب فراوان تری نسبت به سایر کشورها دارد، درختان سردسیری نیز مطلوبیت بیشتری برای استفاده در ساخت‌وساز دارند و فراوان‌ترین مصالح ساخت‌وساز در این کشور چوب است. بنابراین معماری چوبی با عنوان معماری بومی روسیه نیز شناخته می‌شود (هدایتی، ۱۳۸۹، ۱۰۶).

در مجموع ۱۵۰ ساختمان چوبی متعلق به قرن هجدهم و نوزدهم م. امروز در مسکو تحت حفاظت باقی مانده‌اند. خانه‌های چوبی به علت اینکه، ارزان‌تر و ساختشان سریع‌تر از خانه‌های سنگی و به اعتقاد عمومی راحت‌تر بودند، در روسیه مورد استقبال قرار گرفتند. کابین‌های چوبی نیمه‌آماده برای خرید در بازارها عرضه می‌شدند، با خرید آن‌ها، این سازه‌های چوبی می‌توانند بلافاصله جدا شوند، تنظیم شوند و به محلی دیگر منتقل شوند، جایی که نجاران در مدت‌زمان بسیار کمی خانه را تکمیل می‌کنند (Strelka Magazine, 2016, 3).

• معماری بومی روسیه^۵

روسیه که تقریباً یک چهارم جنگل‌های جهان را در خود جای داده است، رابطه‌ای کاملاً منحصر به فرد، بسیار جدایی‌ناپذیر و بسیار مهم با چوب دشت وسیع جنگلی اوراسیا دارد. در واقع نمی‌توان بدون بررسی اولیه رابطه تقریباً مقدس میان چوب و یک فرد روس، درک واقعی شخصیت روسی را آغاز کرد. فرهنگ استفاده از چوب در روان آن‌ها حک شده و به قلب آنچه یک فرد روسی را روسی می‌کند می‌رود. این درک و رابطه آن‌ها با جهان پیرامون، فرهنگ، زبان، دین، ادبیات، از جمله میراث غنی آن‌ها از افسانه‌ها را شکل می‌دهد؛ و جای تعجب نیست که اقوام اسلاوی اولیه که در مسیر تجاری حیاتی متصل به سرزمین‌های شمال و مناطق مرفه‌تر جنوب در مکان‌هایی مانند قسطنطنیه مستقر شدند، عمیقاً تحت تأثیر فرهنگ پیشرفته ساخت چوب مردم شمال اروپا قرار گرفتند. در قرن سیزدهم م، چندی نگذشته از گراییدن روس‌ها به مسیحیت ارتدکس در سال ۹۸۸ م، مغولان کی‌یف را اخراج و مردم را تحت «یوغ» خود مقهور کردند و مرکز فرهنگ «آزاد» روسیه را مجبور به تغییر جهت به سمت شمال

را می‌سازند. زبان و معماری به این ترتیب به هم وابسته‌تر می‌شوند: هردوی آن‌ها روال تمایزبخشیدن و تمیزدادن مکان‌ها را ظاهر می‌کنند. (تصویر ۲)؛ (راپاپورت، ۱۳۸۲، ۵۸).

در رابطه با تعامل فرهنگی و نقش زبان باید اشاره شود که «اگرچه مردم روسیه قبل از پترکبیر به هنر و صنایع ایران علاقه داشتند، ولی بنیاد استوار مناسبات فرهنگی روسیه و ایران در زمان پتر اول گذاشته شد، با دایرشدن مدرسه زبان فارسی در سال ۱۷۳۲ م، آموزش زبان فارسی به‌طور رسمی در روسیه شروع شد و امروز ۹۸ درصد از آثار منظوم ادب فارسی به‌صورت غیرمستقیم به زبان روسی ترجمه شده‌اند، روش کار در ترجمه غیرمستقیم به این صورت است که ابتدا اشعار به‌صورت نثر به زبان روسی ترجمه می‌شد، سپس متن منثور به وسیله یک شاعر برجسته روس به نظم روسی درمی‌آمد و یک اثر ترجمه‌شده دقیق و متناسب با سلیقه و نیاز مردم روسیه تهیه می‌شد که می‌توانست با شمارگان بالا در اختیار خوانندگان روسیه قرار گیرد.» (محمدی بدر، ۱۳۸۷، ۱۲۸).

راپاپورت در رابطه با تظاهر فرهنگ در هر قوم و جامعه‌ای می‌گوید: «همه محیط‌ها نتیجه انتخاب راه‌حلی از بین تمامی گزینه‌های ممکن‌اند، انتخاب‌های خاصی که جامعه روا و عرف می‌شمرد، مظهر فرهنگ آن جامعه است، در حقیقت یکی از راه‌های بررسی فرهنگ نظر کردن به عام‌ترین انتخاب‌های جامعه است، در این انتخاب‌ها ارزش‌ها، میزان‌ها، معیارها و فرضیاتی خاص اعمال می‌شود، این‌ها غالباً در قالب‌های ذهنی مطلوب تجلی پیدا می‌کنند و محیط‌ها به نحوی این قالب‌ها و نظام آن‌ها را منعکس و مشخص می‌کنند. سکونت‌گاه برای نوعی از زندگی که خاص و ویژه آن قوم است تکامل می‌یابد و آن را از اقوام دیگر متمایز می‌کند (راپاپورت، ۱۳۸۲، ۶۸ و ۶۹).

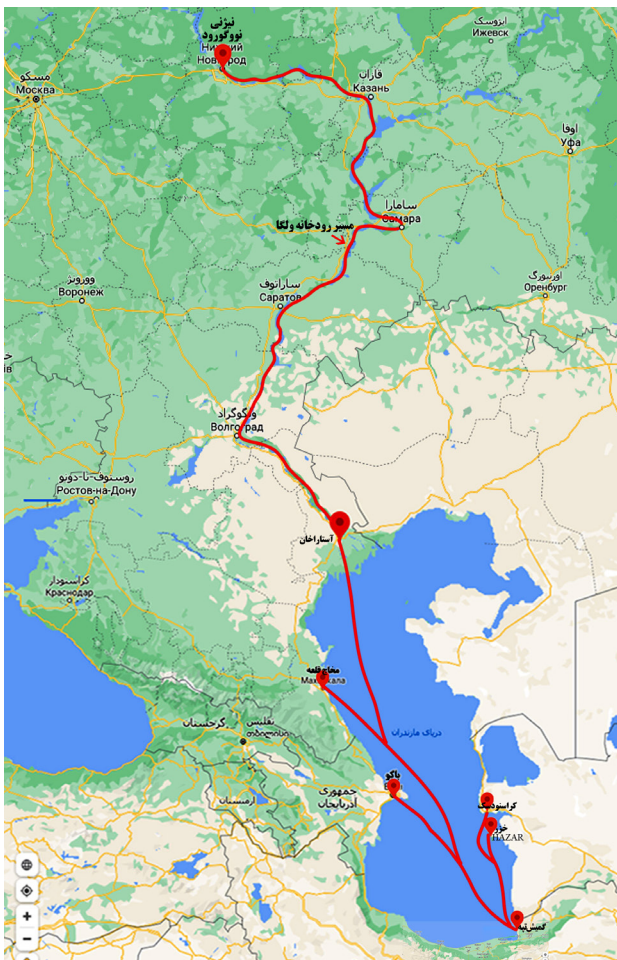
سکونت‌گاه‌ها یا خانه‌های چوبی ترکمنی نیز تجلی عام‌ترین انتخاب‌های جامعه ترکمن است، در این خانه‌های چوبی از تمامی عناصر کالبدی معماری روسیه استفاده شده با این تفاوت که کپی ناقصی از معماری روسی نبوده و اقوام ترکمن با ظرافت خاصی موفق به ابداع ترکیب جدیدی از معماری روسی با معماری حاشیه دریای مازندران شده‌اند و در پلان‌های ساده این خانه‌های چوبی تهرنگ تقسیمات فضایی او‌ی‌هایشان (آلاچیق‌ها) به چشم می‌خورد، این اقوام با ترکیب نیازهای خود با شرایط اقلیمی و مصالح در دسترس این خانه‌های چوبی را ساختند.

بحث

روسیه وسیع‌ترین کشور جهان و صادرات اصلی آن چوب

مازندران واقع شده است. عمر این شهر ۱۹۴ سال تخمین زده می‌شود و بافت قدیم گمیش تپه دومین بافت ارزشمند استان گلستان محسوب می‌گردد. مردم آن به علم و هنر از همان سابق آشنایی داشتند (فروتن، ۱۳۹۰، ۲۱۹-۲۲۱).

اکثریت مطلق مردم گمیشان ترکمن هستند و ترکمن‌های گمیشان اکثراً از تیرهٔ یموت و طایفه جعفریای بوده و تعداد اندکی از تیره‌های تکه، گوکلان و ارساری و غیره، هستند (آقی‌پور، ۱۳۹۳، ۵۲). برای اینکه بدانیم چه رابطه‌ای میان معماری چوبی ترکمن‌ها و معماری بومی روسیه وجود دارد و این رابطه و شباهت بیشتر به کدام قسمت از شهرهای روسیه باز می‌گردد، ابتدا این پرسش مطرح می‌شود که، ترکمن‌ها با چه نواحی و کدام شهرها تبادلات تجاری داشتند؟ (تصویر ۳) تجارت خارجی ترکمن‌ها عموماً به روابط سیاسی کشورهای مجاور بستگی داشت. به نظر می‌رسد به دلیل مهمان‌نوازی ترکمن‌ها و به دلیل تبادلات و ارتباطات تجاری که با مردم و فرهنگ روسیه داشتند، معماری روسی چندی بعد با فرهنگ ترکمنی آمیخته شد و در ترکمن صحرا در کنار چادرهای ترکمنی استقرار یافت (تصویر ۴).

تصویر ۳. شهرهایی که ترکمن‌های گمیشان برای مراودات تجاری به آن‌ها آمدوشد داشتند و فاصلهٔ حدودی آن‌ها تا گمیش تپه از روی نقشه. مأخذ: نگارندگان.

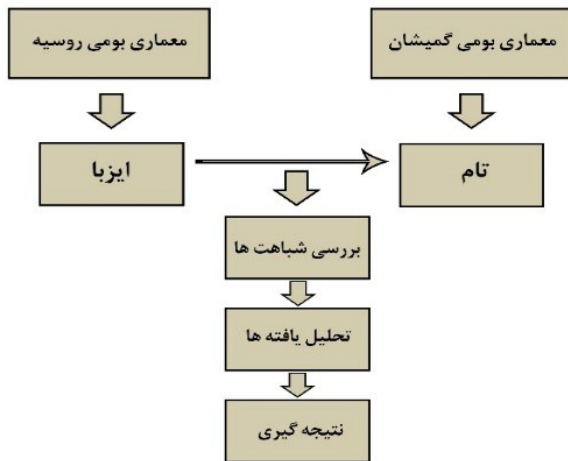
کرد. دولت جوان اما در حال رشد روسیه به معنای واقعی کلمه مجبور شد موجودیت خود را در جنگل‌های اطراف شهرهای ولادیمیر، سوزدال، یاروسلاول و نووگورود کشف کند؛ اگرچه فرهنگ ارتدکس روسیه قبل از ورود گروه ترکان طلائی در این مناطق وجود داشت. سایر مصالح ساختمانی مانند سنگ هنوز به‌طور گسترده در دسترس نبوده و آجر، ملات و گچ به‌طور کلی برای هر کس به‌جز افراد بسیار ثروتمند و پروژه‌هایی که تحت حمایت آن‌ها بود، بسیار گران بودند. در اوایل کار، بیشتر ساختمان‌ها به‌گونه‌ای ساخته شده‌اند که به بهترین وجه می‌توان سبک کابین چوبی را برایشان توصیف نمود. درختان را خرد کردند، چوب‌ها را بریدند، تراشیدند، بریدند و سپس یکی بر روی دیگری چیدند تا دیوارها ساخته و تکمیل شوند. با گذشت زمان، این ساختارهای نسبتاً کم‌رنگ و ساده به طرحی بسیار بزرگ‌تر، پیچیده، استادانه و حتی در برخی موارد حتی خودنمایانه تبدیل شدند. در قرون ۱۷ و ۱۸ م، غیرمعمول نبود که حتی یک کلبهٔ دهقانی با کرایهٔ استاندارد نیز در اطراف درهایش با شکوفه‌های تزیین‌شده باشد، یک ویژگی مشترک دیگر و از بسیاری جهات حیرت‌برانگیز وجود داشت که در میان تمام ساختمان‌های اولیهٔ روسیه و زیرساخت‌های آن مشترک بود: همهٔ آن‌ها بدون استفاده از میخ یا اتصال‌دهنده‌های فلزی دیگر ساخته شده‌اند (Hartten, 2013, 12).

بسیاری از خانه‌های ساخته شده در اولین دورهٔ ساخت در سن‌پترزبورگ به‌عنوان سبک محلی (بومی) شناخته می‌شوند. بناهای اولیهٔ بومی اغلب به‌عنوان Frame Vernacular طبقه‌بندی می‌شوند، به این معنی که ساختار آن‌ها توسط قاب‌های چوبی پشتیبانی می‌شود. عنوان دیگر Masonry Vernacular است، به این معنی که ساختار آن‌ها با آجر، بتن، کاشی سفالی یا سنگ پشتیبانی می‌شود که به‌عنوان یک سنت متأخر بیشتر در ساختمان‌های غیرمسکونی ایجاد شده است. بسیاری از ساختمان‌های بومی که امروزه همچنان استفاده می‌شوند، ترکیبی از این دو را شامل می‌شوند (Kilborn, Fery & Duvekot, 2017, 14).

در روسیه در یک خانهٔ چوبی روستایی نه‌تنها خانه، در و پنجره، پله و نرده‌ها و کلیه تزیینات و منبت‌کاری‌ها از چوب است، بلکه در داخل خانه نیز میز و صندلی، تاقچه، ظروف غذا و سایر وسایل همه از چوب ساخته شده و مورد استفاده قرار می‌گرفته. اغلب چوب نرم در ساخت‌وساز به کار می‌رود، یکی از مهم‌ترین علل آن فراوانی، ارزانی و در دسترس بودن این نوع چوب می‌باشد (کریمی و افرا، ۱۳۸۴، ۱۰).

• معماری گمیشان

گمیشان نام شهرستانی است که گمیش تپه، سیمین شهر و روستاهای اطراف را در بر گرفته و گمیش تپه مرکزیت آن است و در ترکمن صحرا در شمالی‌ترین قسمت حاشیهٔ شرقی دریای

تصویر ۴. فرایند بررسی ارتباط معماری بومی گمیشان و معماری بومی روسیه. مأخذ: نگارندگان.

این توضیحات شباهت بافت این شهر روسی و خانه‌های چوبی‌اش را به بافت گمیشان و خانه‌های چوبی آن بیشتر آشکار می‌سازد: «آستاراخان از جمله شهرهایی است که هنوز قسمت عمده شهر قدیمی آن برجای مانده و به حیات خود ادامه می‌دهد، خانه‌های چوبی شهر در قسمت عمده‌ای از آن، بافت همگن و متناسبی را عرضه می‌دارد که جز در چند جا گسستگی نامعقول در آن دیده نمی‌شود، این چند مورد مربوط به محل‌هایی است که در کنار معماری چوبی اصیل شهر اقدام به ساختمان آجری یا بتنی کرده و یک‌باره فضای مطلوب مجموعه را به هم ریخته‌اند. خوشبختانه هنوز تعداد این بناهای بی‌قواره چندان زیاد نیست، خانه‌های چوبی بسته به حجم و اندازه‌شان از یک تا سه طبقه دیده می‌شوند، ولی بیشتر یک طبقه‌اند، پوشش تمامی آن‌ها به‌صورت شیروانی است و اکثر آن‌ها از یک نماسازی چوبی جالب به کمک منبت‌کاری دور پنجره‌ها رخ‌بام‌ها و برخی حاشیه‌ها برخوردارند، برخی از خانه‌های دارای رنگ‌آمیزی بر روی چوب هستند و در این صورت منبت‌کاری دور پنجره‌ها و رخ‌بام‌ها به رنگ سفید است، ریزه‌کاری در قسمت منبت‌کاری خانه‌ها بسیار دارای ارزش است و معرف علائق خاص صاحبان خانه‌ها می‌باشد.» (همان).

بررسی تطبیقی معماری بومی روسیه و معماری چوبی گمیشان

در ادامه عناصر کالبدی معماری در خانه‌های چوبی روسیه و گمیشان به‌صورت تطبیقی با یکدیگر مقایسه شده و تشابه بین این عناصر بیان می‌شود (مقایسه ایزبای روسی با تام ترکمنی).

• ایزبا^۷ خانه چوبی دهقان روسی

ایزبا که در این مقاله برای نخستین بار است که در مطالعات فارسی از آن نام برده می‌شود، نوعی خانه چوبی روستایی روسیه است. ایزبا^۸ یک سکونت‌گاه سنتی در حومه اسلاوی است. این خانه که اغلب

«تام به پذیرایی مهمان اختصاص دارد و معمولاً یک یا دو اتاقه است» (محمودی نژاد، ۱۳۸۸، ۶۵ و ۹۱). تام همان خانه‌های چوبی دوطبقه را می‌گویند. تام‌های چوبی اولیه (خانه‌های چوبی) که در کنار اوی‌ها بر پا می‌شدند، به پذیرایی مهمان اختصاص داشته‌اند، اصولاً ترکمن‌ها پیش از برپایی تام اگر متمول بودند آلاچیق جداگانه‌ای مختص به پذیرایی از مهمان بر پا می‌کردند (ملک محمدی بیدهدنی و همکاران، ۱۳۹۸، ۴۳).

اقوام ترکمن به روسیه می‌رفتند و مهمانان و تجار روس نیز به گمیش تپه می‌آمدند و همین‌علاقه به ایجاد ارتباط و ادامه روابط سبب شد تا این اقوام خانه‌هایی را مطابق سلیقه مهمانان روسی خود بر پا کنند که بعد از اجبار به یکجانشینی توسط رضاشاه این روند ساخت تبدیل به نوعی سبک خانه‌سازی در بین مردم گمیش تپه شد. «ذی‌قعدة ۱۳۴۰ ه. ق. دو تاجر بلشویکی (اهل شوروی) چندی پیش وارد «گوموش تپه» شدند و دکانی باز کرده و مال‌التجاره از قبیل، تخته‌نرد روسی و ظروف فوق‌العاده آورده می‌فروختند. آن‌ها صد هزار تومان پول و مال‌التجاره داشتند. هر بار هم ۲ تومان به دلال ترکمن می‌دادند» (معطوفی، ۱۳۸۹، ۳۵۴). «ترکمن‌های نواحی آشوراده با بندر انزلی و آستاراخان روسیه روابط تجاری برقرار می‌کردند، آنان با چیرگی در دریاها مسافرت کرده و نفت و نمک حمل می‌کردند» (گلی، ۱۳۶۶، ۱۴۵).

شهر دیگری که در منابع بسیاری از آن در رابطه با تجارت ترکمن‌ها شنیده و خوانده می‌شود، «حاجی طرخان» است. «اول رمضان ۱۳۴۰ ه. ق. راه دریا باز شد و تجار استرآباد با رفاقت تجار گمیش تپه با لتکا و ناو مال‌التجاره زیادی از قبیل جو، گندم، آرد، بادام و گردو به روسیه حمل می‌کردند. در آنجا با اجناس روسی معاوضه نموده و باز می‌گردند. در این هفته عده کثیری به سمت حاجی طرخان (یکی از نقاط مورد توجه تجار استرآباد و ترکمن) عزیمت نمودند» (آقی‌پور، ۱۳۹۳، ۳۵۳).

همین موضوع می‌تواند نقطه‌عطفی باشد تا میان گمیش تپه و حاجی طرخان مشابهت‌هایی را جستجو کرد. پرویز ورجاوند در سال ۱۳۵۲ تحت عنوان هیئت‌هایی از ایران برای تبادل نظر و مذاکره و عقد یک بخش‌نامه به‌منظور جلوگیری از آلودگی آب‌های دریای مازندران عازم مسکو شد و از شهر آستاراخان امروزی که در متون قدیم از آن با عنوان حاجی طرخان یاد می‌شود، بازدید داشت، وی گزارشی مختصر از این بازدید را تحت عنوان مقاله‌ای کوتاه در ماهنامه «هنر و مردم» به چاپ رسانید و یکی از علل این نوشتار را شباهت بین معماری چوبی و بومی آستاراخان (حاجی طرخان) و معماری چوبی رایج در دشت گرگان و ترکمن‌صحرای ایران عنوان نمود (ورجاوند، ۱۳۵۳، ۷). در اینجا مطالبی که ورجاوند در خصوص معماری بومی و چوبی آستاراخان (حاجی طرخان) ذکر کرده آورده شده،

تصویر ۵. نمای خانه‌ها در شهر آستارا خان (حاجی طرخان). مأخذ: ۱۲۳rf.com.nl.

تصویر ۶. نمونه‌هایی از ایزبا در شهر آستاراخان. مأخذ: www.istockphoto.com.

چوبی دارند به بیرون است و پنجره‌های بدون کاور گاهی به سمت بیرون و گاهی داخل باز می‌شوند (تصویر ۷). تقسیمات پنجره‌ها به صورت ساده و اغلب سه‌بخشی است به این صورت که یک بخش در بالا و دو لت باز شو در قسمت پایین قرار دارند.

پنجره‌هایی که در خانه‌های چوبی گمیشان به چشم می‌خورند تا حد زیادی ویژگی‌هایی که در بالا ذکر شد را دارا هستند و این موضوع به این دلیل است که این پنجره‌ها به صورت پیش‌ساخته از روسیه وارد می‌شدند، البته اغلب دارای تزیینات پرکار نبوده و به نظر می‌رسد این موضوع به دلیل مقرون‌به‌صرفه‌تر بودن ساخت‌وساز در گمیشان بوده باشد، زیرا پنجره‌های پرکارتر اغلب با هزینه ساخت و فروش بیشتری همراه بوده‌اند (جدول ۳).

- تزیینات

مصالح ساختمانی غالب معماری بومی روسیه به‌طور کلی، برای قرن‌ها چوب بود. در سال ۱۸۱۳ م. کمیسیون ساختمان‌های مسکو در این شهر تأسیس شد. این کمیسیون یک نهاد خاص اداری بود که برای کمک به مقابله با عواقب آتش‌سوزی سال ۱۸۱۲ م. ایجاد شد. اعضای آن هدفی را دنبال می‌کردند که یک سبک واحد را برای همه خانه‌های مسکونی تازه‌ساخت مسکو

یک خانه چوبی است، محل زندگی یک مزرعه‌دار معمولی روسیه را تشکیل می‌دهد. عموماً در مجاورت جاده و داخل حیاط ساخته شده است که باغچه، آشپزخانه، یونجه و انبار را نیز در حصار چوبی ساده بافته شده احاطه کرده است (Strelka Magazine, 2016).

(1)

این کلبه نماینده پیشرفته‌ترین خانه طبقه دهقان و متوسط در روسیه است. پنجره‌های این بنا بسیار قابل توجه است. قاب‌های اصلی این کلبه و همچنین فضای داخلی آن نقاشی شده است، یک نوع نقاشی محلی. ایزبا یک ساختمان مسکونی است، متشکل از دو اتاق مجاور که توسط یک دیوار از هم جدا شده‌اند و سقف که شیب‌دار است و تمامی قسمت‌های خانه بدون استفاده از آهن که گران‌قیمت است با اتصالات چوبی نصب می‌شوند (تصاویر ۵ و ۶). این نوع خانه‌ها در هر منطقه دارای ویژگی‌های فردی هستند. حتی در یک منطقه یکسان نیز در همان الگوی سنتی طرح‌های مختلف با نسبت‌های مشترک و جزئیات حک‌شده و نقاشی‌هایی که می‌توانند تزیین شوند، مشاهده می‌شود. پیش‌آمدگی لبه‌های جلو و شیروانی‌ها، اصل اساسی این معماری محلی است. میزان تزیینات در ایزبا به امکان مالی مالک بستگی دارد (Eremeev, 2016, 35-39).

قسمت مرکزی نمای اصلی ایزبا به‌وضوح اهمیت فوق‌العاده آیین تقارن مطلق و همچنین برابری، ثبات و پایداری برای نمای ساختمان را نمایش می‌دهد. این ویژگی‌ها با سنت اصیل روسی سازگار است (Pimenova & Marysheva, 2011, 1788).

- تقسیمات پلان

در بررسی تقسیمات پلان در ایزبای روسی و تام ترکمنی نیز عناصر مشترک به چشم می‌خورد، از جمله این مؤلفه‌های مشترک می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

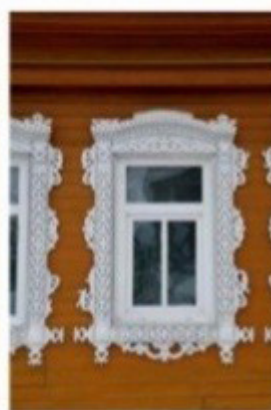
- فرم مستطیلی در پلان،
 - تعبیه دو ورودی در وسط دو ضلع طولی مستطیل،
 - راهروی کشیده در وسط برای تقسیم فضا،
 - پلکان در بخش راهرو،
 - تقسیمات اصلی چهاربخشی در پلان.
- مقایسه پلان ایزبای روسی و تام ترکمنی در جدول ۲ آورده شده است.

- پنجره

پنجره از پر تزیین‌ترین و مهم‌ترین عنصر در ساختمان‌های چوبی در روسیه محسوب می‌شود. این پنجره‌ها که به صورت مستطیل عمودی هستند بسته به نوع شرایط قرارگیری‌شان و نوع اقلیم منطقه و مسائل مربوط به حفظ حریم شخصی، گاه به صورت دوجداره، با کاور چوبی دیده می‌شوند، همچنین قاب و روکوب چوبی دور پنجره‌ها با تزیینات خاص و در سبک‌های متفاوتی به چشم می‌خورد که این موضوع ریشه در فرهنگ روسی دارد. این پنجره‌ها به صورت دو لت بوده و بازشوی پنجره‌هایی که کاور

جدول ۲. مقایسه پلان ایزبای روسی و تام ترکمنی. مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	تقسیمات پلان
خانه مهمیانی	پلان ایزبای روسی در اوکراین	
خانه پرنیان	پلان ایزبای روسی	

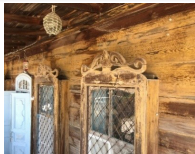
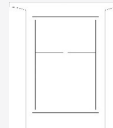

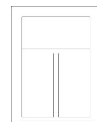
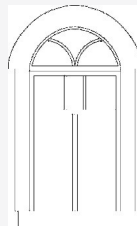

تصویر ۷. تقسیمات سه بخشی پنجره‌های روسی. مأخذ: www.arkowin.com; www.vectorstock.com.

این خانه‌های چوبی به چشم می‌خورد که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد (جدول ۴):
 - استفاده از رنگ‌های شاد بر دیواره خارجی بنا؛
 - جلوآمدگی و تزیینات خاص لبه شیروانی‌ها؛ والانس، یک تخته حکاکی شده که به صورت افقی در زیر لبه‌های سقف ایوان قرار دارد.
 - ساخت کلبه بسیار کوچک روی شیروانی که در معماری خانه‌های روستای روسیه دارای کاربری بوده‌اند ولی در خانه‌های چوبی گمیشان نقش کاربردی خود را از دست داده و تنها به عنوان بخشی از تزیینات سقف، در حکم نشانه برای وفاداری به معماری ایزبای روسی به نظر می‌رسند.

ارائه دهند. تمام عمارت‌های جدید باید با نمای اصلی خود رو به خیابان باشند و برنامه‌های طراحی نما با تأیید کمیسیون روبرو می‌شوند. سبک معماری نما، تزیینات خارجی و رنگ آمیزی آن باید از قبل انتخاب شود. مالکان می‌توانند با انتخاب یکی از گزینه‌های استاندارد از آلبوم‌های طراحی، سرعت بخشیدن به روند طراحی و ساخت را انتخاب کنند. اگرچه الگوها و جزئیات تکراری کلاسیک برای سبک امپراتوری مسکو معمولی بود، اما تنوع سبک‌های مختلف پس از ۱۸۱۲ م. چشمگیر بود (Strelka Magazine, 2016, 5).
 به جز پنجره‌ها که اصلی‌ترین عامل برای زیبایی بخشی به خانه‌های چوبی هستند، عوامل دیگری نیز به عنوان تزیینات

جدول ۳. مقایسه پنجره در ایزبای روسی با تام ترکمنی. مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	پنجره
 <p>ترکیب فرم سنتوری ساده با پنجره و کاور چوبی در تام‌های گمیشان، خانه عابدی کر</p>	 <p>پنجره‌های دوجداره با کاور چوبی که با فرم سنتوری ترکیب شده‌اند، ایزبا در حومهٔ سبیری</p>	 <p>۱. ترکیب پنجرهٔ دوجداره (با کاور چوبی) و سنتوری</p>
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ مصطفایی</p>	 <p>معماری باستانی روستایی سنتی روسیه. پنجره‌ای با قاب چوبی حک شده در دیوار ساخته شده از کنده‌های ناموار</p>	 <p>۲. ترکیب تزیینات قاب و دورکوب چوبی با پنجره‌ها</p>
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ رجب‌نژاد</p>	 <p>پنجره‌های مدرسه‌ای در شهر چیتا روسیه</p>	 <p>۳. پنجره‌های تک‌جداره بدون سنتوری</p>
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ رجب‌نژاد</p>	 <p>یک ایزبای روسی در منطقهٔ ولگا</p>	 <p>۴. تقسیمات اصلی سه‌بخشی در پنجره‌ها</p>
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ سید محمدی</p>	 <p>ساختمان فدراسیون روسیه در شهر آستراخان روسیه که در آن پنجره‌ها با قوس در بالا ترکیب شده‌اند.</p>	 <p>۵. ترکیب پنجره با قوس کلاسیک</p>
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ گوکلانی</p>	 <p>ساختمان دادگاه داوری در مرکز شهر ریازان، روسیه</p>	
 <p>تام‌های گمیشان، خانهٔ شیرمحمدی</p>	 <p>یک کاخ چوبی در ایرکوتسک در روسیه حدود سال ۱۸۴۵ م. (Hartten, 2013, 12).</p>	

شده و این اتصالات به اشکال کام و زبانه و ... بوده است (جدول ۵).

- سقف شیب‌دار

در روسیه از اشکال مختلف سقف استفاده می‌شود. شکل سقف یک سازه یکی از مشخص‌ترین ویژگی‌های ساختمان

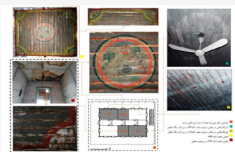

- نقاشی‌های داخلی و خارجی در که برخی موارد مرکزگرایی در این نقاشی‌ها دیده می‌شود.

• دیگر عناصر مشابه بین تام‌های ترکمنی گمیشان و ایزبای روسی

اتصالات اصلی در ساخت هردو بدون استفاده از میخ انجام

جدول ۴. مقایسه تزیینات در ایزبای روسی با تام ترکمنی. مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	تزیینات
 <p>استفاده از رنگ قرمز بر خانه رجب‌نژاد که رنگ مستقیماً روی چوب زده شده</p>	 <p>استفاده از رنگ قرمز بر خانه استین^{۱۱} که رنگ مستقیماً روی چوب زده شده، مسکو ۱۸۰۶ (Strelka Magazine, 2016, 6).</p>	۱. رنگ
 <p>استفاده از رنگ سبز بر گچ روی چوب در خانه چوبی سید محمدی</p>	 <p>استفاده از رنگ سبز مستقیم روی چوب در یک خانه چوبی در آستراخان</p>	
 <p>لبه زیرین شیروانی مزین به نقوش حلبی و در بخش‌هایی که در معرض بارش باران نیستند نقوش چوبی، خانه رضایی</p>	 <p>لبه زیرین شیروانی مزین به نقوش چوبی در مرکز شهر آستراخان، روسیه</p>	۲. جلوآمدگی سقف و بخشی به نام والانس (Подзор) تزیینات خاص لبه زیرین شیروانی
 <p>این تزیینات در لبه سقف خانه‌های روسیه از چوب بوده ولی در خانه‌های گمیشان بیشتر از جنس ورق حلبی است. لبه زیرین شیروانی مزین به نقوش حلبی، خانه مظفری شرقی</p>	 <p>لبه زیرین شیروانی مزین به نقوش چوبی در خانه‌های چوبی سنتی دهکده روسی الکساندروکا در حدود ۱۸۲۴ م.</p>	
 <p>به نظر می‌رسد این کلبه‌ها در گمیشان کاربری‌شان را از دست داده و تنها نوعی از تزیینات محسوب می‌شوند. روی سقف خانه بهرام محمد خوزینی</p>	 <p>این پخش در بسیاری از خانه‌های چوبی روسیه یافت می‌شود که اکثراً دارای کاربری هستند. این خانه چوبی در شهر کووروف در روسیه قرار دارد.</p>	۳. کلبه کوچک روی شیروانی
 <p>روی سقف خانه مظفری شرقی</p>	 <p>روی سقف خانه چوبی در روسیه</p>	

گمیشان	روسیه	تزیینات
		<p>۴. نوع خاصی از دودکش بر روی سقف شیروانی</p>
<p>این بخش دودکش مانند در خانه‌های ترکمنی چوبی گمیشان نیز دیده می‌شود و جزئی از تزیینات سقفها بوده و درست پشت کلبه‌های چوبی و در محل تلاقی سقف‌های شیب‌دار قرار دارد. خانه مظفری شرقی</p>	<p>جایی بر روی سقف‌های شیب‌دار، چیزی شبیه دودکش خودنمایی می‌کند که معمولاً تراش خورده و آن‌هم تزیینات خاص خودش را دارد و به نظر می‌رسد در خانه‌های روسی در حقیقت با کاربری دودکش بوده باشد، در حالی که این بخش در خانه‌های چوبی گمیشان تنها بخشی از تزیینات بوده است (Pimenova & Marysheva, 2011, 1786)</p>	
		<p>۵. نقاشی‌های خارجی و داخلی</p>
<p>تزیینات قرینه‌وار و مرکزگرایی، خانه حاج محمد حاجی خوزینی</p>	<p>مرکزگرایی و رعایت تقارن</p>	
		
<p>رنگ‌زدن نیمه پایینی دیوار در خانه ترکمنی، خانه عابدی کر</p>	<p>رنگ‌زدن نیمه پایینی دیوار در خانه روسی</p>	
		
<p>نقوش تزیینی کشیده شده بر نازک‌کاری گچی، خانه رضایی</p>	<p>نقوش تزیینی مستقیماً کشیده شده روی چوب در روسیه</p>	

شود و به نوعی منتج از فرهنگ مهمان‌نوازی قوم ترکمن بود، به مرور به عنوان مسکن ثابت در میان آن‌ها جایگزین شد. ترکمن‌ها در سفرهای مختلفی که به جای جای روسیه داشتند بیشترین ارتباط را با شهر حاجی طرخان یا آستاراخان امروزی ایجاد کردند و بسیاری از عناصر کالبدی این خانه‌های چوبی به صورت پیش‌ساخته از روسیه وارد منطقه گمیشان می‌شده است. بررسی شباهت اجزاء کالبدی خانه‌های روستایی روسیه که از آن با عنوان ایزبا نام می‌برند، با خانه‌هایی که در گمیشان دیده شده و از آن‌ها با عنوان تام یاد می‌شود، نشان داد که اجزاء کالبدی ایزبا و تام همانند تقسیمات پلانی و نوع پنجره‌ها و استفاده از رنگ و تزیینات خاص و ...، از بسیاری جهات به یکدیگر شباهت دارند و چارچوب کالبدی واحد آن‌ها و پیشینه بیشتر ایزباها نشان

است و سبک‌های معماری از اشکال مختلف سقف به عنوان اجزای اصلی آن استفاده می‌کنند. بیشتر سقف‌ها در روسیه با کنده‌کاری تزیین می‌شده‌اند (Kilborn, Fery & Duvekot, 2017, 155).

نتیجه‌گیری

نتایج تحقیق حاکی از آن است که ریشه قومیتی ترکمن‌ها خود به عنوان مفصل فرهنگی مشترک، باعث تسری فرهنگ و آداب و رسوم، عادات و معماری و از سوی دیگر مرادوات گسترده تجاری با مناطق مختلف روسیه سبب ایجاد نوعی سلیقه عمومی در رابطه با معماری در شهر گمیشان شده است. این نوع از معماری که در ابتدا قرار بود تنها برای مهمان روسی که به گمیشان آمده ساخته

جدول ۵. مقایسه دیگر عناصر در ایزبای روسی با تام ترکمنی. مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	تزیینات
 <p>طبقه اول از آجر و طبقه دوم از چوب، خانه رضایی</p>	 <p>طبقه اول از سنگ و طبقه دوم از چوب در روسیه</p>	<p>استفاده از سنگ در طبقه همکف و به کار بردن چوب در طبقه فوقانی</p>
 <p>طبقه اول از آجر و طبقه دوم از چوب، خانه پرنیان^{۱۱}</p>	 <p>طبقه اول از آجر و طبقه دوم از چوب در ولگا روسیه منطقه Kostroma</p>	
 <p>استفاده از ناودانی برای جمع آوری آب باران، خانه رضایی</p>	 <p>استفاده از ناودانی برای جمع آوری آب باران در روسیه</p>	<p>ناودانی</p>

در ارتباط غیرکلامی (ترجمه فرح حبیب). تهران: شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری.

• راپاپورت، آموس. (۱۳۸۹). *انسان شناسی مسکن* (ترجمه خسرو افضلیان). تهران: حرفه هنرمند.

• سارلی، اراز محمد. (۱۳۹۶). *تاریخ ترکمن*. گرگان: مخطومغلی فرغی.
 • سلطانزاده، حسین. (۱۳۹۳). *نقش جغرافیا و فرهنگ در شکل گیری بام در واحدهای مسکونی*. پژوهش های جغرافیای انسانی، ۴۶ (۲)، ۴۴۹-۴۶۴.

• عبداللهی، رکسانا و علی محمدی، غلامرضا. (۱۳۹۷). *تبیین مبانی نمود فرهنگ در معماری بومی ایران و ارتباط آن با ایجاد حس تعلق به مکان*. مدیریت شهری، ۱۷ (۵۰)، ۳۳-۴۶.

• فروتن، اشکان. (۱۳۹۰). *گمیشان تاریخ سرزمین فرهنگ*. گلستان: رسانش.

• کریمی، علی نقی و افراه الیاس. (۱۳۸۴). *تخریب چوب آلات در ساختمان: شیوه های مهندسی تیمار حفاظتی*. تهران: آبیژ.

• گلی، امین. (۱۳۶۶). *تاریخ سیاسی و اجتماعی ترکمن ها*. تهران: علم.
 • محمدی بدر، نرگس. (۱۳۸۷). *نقش ترجمه در تعاملات فرهنگی ایران و روسیه*. پژوهش زبان های خارجی، ۴۳ (۴۳)، ۱۳۹-۱۲۱.

• محمودی نژاد، هادی. (۱۳۸۸). *مسکن بومی ترکمن گونه شناسی و ملاحظات کالبدی*. تهران: هله / طحان.

• معطوفی، اسدالله. (۱۳۸۹). *تاریخچه چهار شهر ترکمن نشین: آق قلا، بندر ترکمن، گمش دپه، گنبد کاووس*. گرگان: مخطومغلی فرغی.

• معاریان، غلامحسین. (۱۳۹۱). *سیری در مبانی نظری معماری*. تهران: سروش دانش.

• ملک محمدی، حنا؛ سلطانزاده، حسین و ارمغان، مریم. (۱۳۹۸). *نقش برابری خواهی و مهمان نوازی بر تداوم سکونت در خانه های گمیشان*. شهر ایرانی اسلامی، ۳۶ (۳۶)، ۳۵-۴۸.

از تأثیرپذیری خانه های چوبی گمیشان از معماری روستایی روسیه دارد و اقوام ترکمن آن ها را با عناصر فرهنگی و بومی و اقلیمی خود ترکیب کرده و با بازتولید آن به نوع خاصی از معماری رسیدند که از بسیاری جهات مطابق با مختصات فرهنگی آن ها بود (جدول ۶).

پی نوشت ها

۱. /Teke ۲. /Goklen ۳. /Yomut ۴. /Nokhorli ۵. /Folk Vernacular ۶. Tam ۷. /Izba. روسی: ۸. /Izba ۹. /Irkutsk ۱۰. /Irkutsk ۱۱. /Подзор ۱۲. /House
 در خانه هایی که رنگ بر روی گچ زده شده، از تکنیک دیوار زگالی استفاده شده است، که در داخل قالب چوبی با شاخه های نازک درخت به صورت ضربدری یا مورب پُر و روی آن اندودی از گچ کشیده می شود (میریوسفی، ۱۳۸۸، ۴۲).

فهرست منابع

• آقی پور، مجید. (۱۳۹۳). *گمیشان: دو غدیق مکان*. گرگان: مخطومغلی فرغی.
 • آبرونز، ویلیام. (۱۳۸۶). *ترکمن های یموت: مطالعه سازمان اجتماعی یک جمعیت ترک زبان در آسیای مرکزی* (ترجمه محمدامین کنعانی). تهران: افکار.
 • بزرگزاد، علیرضا و البرزی، فریبا. (۱۳۹۷). *بررسی نقش تعاملات اجتماعی در معماری فضاهای فرهنگی*. در پنجمین کنفرانس ملی معماری و شهرسازی ایران در گذار آثار و اندیشه ها. قزوین: دانشگاه آزاد اسلامی.
 • راپاپورت، آموس. (۱۳۸۲). *خاستگاه های فرهنگی معماری* (ترجمه صدف آلرسول و افراه بانک). خیال، ۸ (۸)، ۵۶-۹۷.
 • راپاپورت، آموس. (۱۳۸۴). *معنی محیط ساخته شده: رویکردی*

جدول ۶. جمع‌بندی و نتایج، مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	توضیحات	سازمان‌دهی فضایی و عناصر
		فرم مستطیلی در پلان / تعبیه دو ورودی در وسط دو ضلع طولی مستطیلی / راهرو کشیده در وسط برای تقسیم فضا / پلکان در بخش راهروی / تقسیمات اصلی چهاربخشی در پلان	پلان
		استفاده از تقسیمات سه‌بخشی به صورت یک بخش افقی در بالا و دو بخش عمودی در پایین به عنوان یک موتیو	پنجره
		نوعی پنجره دوجداره که کاور چوبی دارد و با فرم سنتوری ترکیب شده است در هر دو نوع معماری بومی روسی و چوبی گمیشان به چشم می‌خورد.	
		نوع دیگر پنجره ترکیب با قوس کلاسیک است که در هر دو نوع معماری بومی روسی و چوبی گمیشان به چشم می‌خورد.	
		پنجره تک‌جداره که فاقد کاور چوبی و نیز بدون سنتوری است.	
		استفاده از رنگ‌های شاد مانند قرمز، نارنجی، سبز، آبی و ... بر جداره بیرونی خانه، گاهی مستقیم روی چوب و گاهی روی اندود گچی	تزئینات
		پیش‌آمدگی سقف و تزئینات خاص لبه زیرین شیروانی که گاهی با چوب و گاهی با ورق حلبی انجام می‌شده است.	
		کلبه کوچک روی شیروانی در خانه‌های روسیه دیده می‌شود و دارای کاربری هستند ولی در خانه‌های گمیشان فاقد کاربری بوده و تنها نوعی از تزئینات محسوب می‌شوند.	
		دودکش معمولاً تراش‌خورده و تزئینات خاص خود را دارد و در خانه‌های روسی حقیقتاً با کاربری دودکش بوده، درحالی‌که در خانه‌های چوبی گمیشان تنها بخشی از تزئینات بوده است.	
		نقاشی دیواری بر جداره خارجی و داخلی و سقف، به دو صورت دیده می‌شود: رنگی که صرفاً در نیمه	

جدول ۶. جمع‌بندی و نتایج. مأخذ: نگارندگان.

گمیشان	روسیه	توضیحات	سازمان‌دهی فضایی و عناصر
		بخش پایینی دیوارها دیده می‌شود و نقاشی بر سقف و جداره‌های بیرونی	
		نوعی از خانه هم در روسیه و هم در گمیشان به چشم می‌خورد که در آن از چوب تنها در طبقه فوقانی استفاده شده و طبقه زیرین از آجر یا سنگ ساخته شده است.	استفاده از سنگ در طبقه همکف و چوب در طبقه فوقانی
		ناودانی با فرم یکسان برای جمع‌آوری آب باران و سقف‌های شیب‌دار در هر دو نمونه به چشم می‌خورد.	ناودانی و استفاده از سقف شیب‌دار

on the past present and future. Retrieved from <https://seeforestfortrees.com/wooden-architecture-russias-window-on-the-past-present-and-future-354a22ceb5fc>.

- Kilborn, D., Fery, L. & Duvkot, L. (2017). *The City of St. Petersburg's Design Guidelines for Historic Properties*. Tampa-Hillsborough County Public Library System. Retrieved from <https://pdfroom.com/books/the-city-of-st-petersburgs-design-guidelines-for-historic-properties/Wx5aDwx02BJ>
- Pimenova, N. N. & Marysheva, A.V. (2011). *Wooden Zodchestvo of Krasnoyarsk City as the Space for Forming Territorial and Ethno-Cultural Identity*. Retrieved from <http://journal.sfu-kras.ru/en/number/260>.
- Strelka Magazine (2016). *The Wooden Age of Moscow Architectur*. Russian. Retrieved from <https://www.archdaily.com/784618/a-la-izba-and-faux-stone-moscows-age-of-wooden-architecture>.

- ملگونف، گرگوری ولریانوویچ. (۱۳۷۶). *کرانه‌های جنوبی دریای خزر یا استان‌های شمالی ایران*. تهران: کتاب‌سرا.
- میریوسفی، پویا. (۱۳۸۸). معماری چوب؛ از گیلان تا آلاسکا. معمار، (۵۵)، ۴۶-۴۰.
- ورجاوند، پرویز. (۱۳۵۳). دیداری از آثار تاریخی و معماری چوبی شهر حاجی طرخان (آستاراخان). هنر و مردم، (۱۴۰ و ۱۴۱)، ۷-۲.
- هدایتی، فاطمه. (۱۳۸۹). معماری خانه‌های چوبی روسیه. در هویت در معماری معاصر جهان. مجموعه مقالات معماری، زیر نظر حسین سلطان‌زاده. قزوین: دانشگاه آزاد اسلامی واحد قزوین.
- Eremeev, V. (2016). *The wooden architecture of houses of ancient Russia in XU-XIX century*. Retrieved from <https://elar.urfu.ru/handle/10995/47115?mode=full>
- Geertz, C. (1975). *The interpretation of cultures*. United Kingdom: Hutchinson.
- Hartten, T. (2013). *Wooden architecture Russia's window*

COPYRIGHTS

Copyright for this article is retained by the author(s), with publication rights granted to the Bagh-e Nazar Journal. This is an open-access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

نحوه ارجاع به این مقاله:
ملک محمدی بیدهدنی، حنانه؛ سلطان‌زاده، حسین و ارمغان، مریم. (۱۴۰۱). تأثیر معماری خانه‌های چوبی روسیه بر خانه‌های چوبی گمیشان. *باغ نظر*، ۱۹(۱۰۶)، ۳۲-۱۹.

DOI: 10.22034/BAGH.2021.280102.4854
URL: http://www.bagh-sj.com/article_142834.html

